

ALİ

Türk diliyle yazılmış
ilk *Kıssa-i Yûsuf* müellifi,
mutasavvif - şair.

Sadece *Kıssa-i Yûsuf* hikâyesi ile tanınan Ali'nin hayatı hakkında hemen hiçbir bilgi yoktur. Eserindeki Orta Asya Hâkâniye Türkçesi'yle Oğuz ve Kıpçak Türkçeleri'ne ait özelliklere bakılarak XII. yüzyılın sonlarıyla XIII. yüzyılın ilk yarısında Hârizm çevresinde yaşamış olduğu söylenebilmektedir.

Çeşitli Türk şivelerine ait değişik özellikler taşıyan eserin dili de farklı yorumlara sebep olmuştur. C. Brockelmann, Ali'nin bu kıssasını Eski Osmanlı Türkçesi'nin ilk eserlerinden sayarken W. Barthold Moğollar devrinde Kırım'da yazılmış olabileceğini belirtmektedir. Fuad Köprülü ise eseri XIV. yüzyıl Kıpçak edebiyatı mahsullerinden saymıştır. Ahmet Caferoğlu, eldeki yazmalarına göre, eserin Hz. Yûsuf kıssasının benimsenmesi sebebiyle ya "Müşterek Orta Asya Türkçesi" etkisi içindeki bazı yerli Türk şivelerinden birine çevrilmesiyle meydana gelmiş, ya da bu dillerde yeniden yazılmış olabileceğini belirtmekte ve karışıklığı buna bağlamaktadır. Nitekim "Kırım dili", yahut "Deşt dili"ne çevrilerek yazılmış olan Dresden ve Berlin nüshaları tamamıyla orijinaldir. Kazan'da birkaç defa basılan *Kıssa-i Yûsuf* (1839, 1899) ise şivece bu üç yazma nüshadan farklıdır. Bütün bunlara rağmen A. Caferoğlu, eserin Orta Asya'da Hârizm'in Oğuzlar'la meskün bir bölgesinde Oğuz Türkçesi tesiri altında yazılmış olacağını kabul etmektedir. Saadet Çağatay ise, eldeki bilgilerle eserin hangi lehçeyle ve nerede yazıldığı kesin olarak anlaşılamadığından, yeni bilgiler bulunmadıkça meseleye çözüm getirmenin tahminlerinden ileri gidemeyeceğini belirtmektedir.

Ali'nin, eserinde rubâi veya hece vezninin bilhassa "Hikmet"lerin yazıldığı 4+4+4=12 ölçüsünü kullanmasından Ahmed Yesevî tesirinde kaldığı ve bu tarzı dinî hikâye edebiyatında ilk defa uyguladığı kabul edilmektedir. Ayrıca yarım kafiyelerin yer aldığı dörtlüklerden meydana gelmesi, dördüncü mısraların redifli bir nakarat halinde tekrarlanması ve lirizmden tamamen mahrum olmaması gibi hususlar, şairin Yesevî taklitçisi olduğunu gösteren özelliklerdir. İran edebiyatında Firdevsî'den beri daima manzum hikâye konusu olarak kullanılan Yûsuf kıssası Türk edebiyatı-

na ilk defa Ali ile girmiştir. Ancak Firdevsî tesirinin çok az olduğu Ali'de Hoca Ahmed Yesevî ve takipçilerinin tesiri kuvvetle hissedilmekte, ayrıca konuyu Kur'an-ı Kerim'in verdiği bilgilere uygun biçimde kaleme almış olmasıyla da Firdevsî'den ayrılmaktadır.

Kıssa-i Yûsuf, edebî Oğuz Türkçesi'ne ait izler taşıması, doğrudan Kur'an-ı Kerim'deki kıssaya dayanması ve bu konudaki ilk eser olması bakımından önemlidir.

Eserin Gotha, Dresden ve Berlin kütüphanelerinde üç yazma nüshası bulunmaktadır. Gotha yazması şive bakımından ötekilerden farklı olup Ahmet Caferoğlu'na göre Güney Türkçesi'nin Âzerî şivesine meyleden "Dedem Korkut" karakterindedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 235; Saadet Çağatay, *Türk Lehçeleri Örnekleri*, Ankara 1950, s. 90; Banarlı, *RTET*, I, 283; W. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler* [trc. Ragıp Hulusî], İstanbul 1972, s. 133; Ahmet Caferoğlu, *Türk Dili Tarihi*, İstanbul 1977, s. 136-141; C. Brockelmann, "Ali's Qıssa-i Yûsuf der älteste Vorläufer der Osmanischen Literatur", *Abhandlange der Bayerischen Akademie der Wissenschaften*, Berlin 1916, s. 5-8.

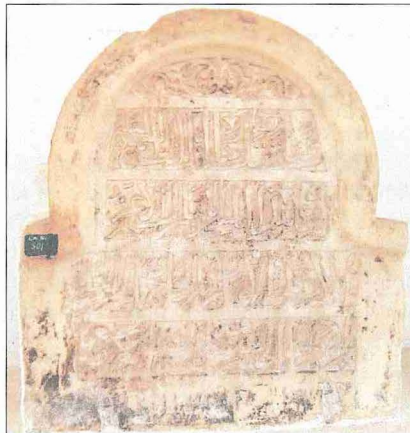
TUNCER GÜLENSOY

ALİ, Hacı

XIV. yüzyılda yaşamış
Osmanlı devri Türk mimarı.

Hakkındaki tek bilgi, İznik'te Hacı Hamza Bey b. Arduşah (Arduşah, Koyunluoğlu ve Ayverdi'ye göre Erdemşah) için 750 (1349-50) yılında yaptığı türbe kitâ-

Hacı Ali'nin adının geçtiği İznik Hacı Hamza Camii'nin kitâbesi (İznik Müzesi, Teşhir, nr. 501)

besindeki imzasıdır. Burada adı "el-mi'mâr el-hâc Ali" olarak kaydedilmiştir. Taeschner'e göre, türbenin çok sade olan mimarisi yanında üstünün sivri bir külâhla örtülü oluşu, mimarın Selçuklu an'anelerinden gelen, belki Konyalı bir usta olduğuna işaret eder. 746'da (1345-46) yapılan yanındaki kubbeli küçük cami (Çukur Cami) ile birlikte türbe, kitâbeli en eski Osmanlı eseri olarak Türk sanat tarihinde özel bir yere sahip idi. Fakat 1930 yılına doğru cami ve türbe İznik Belediyesi tarafından hiçbir iz kalmayacak surette yıktırılmıştır. Cami ve türbenin sülüs hatla yazılmış kitâbeleri şimdi İznik Müzesi'ndedir.

BİBLİYOGRAFYA :

A. Memduh Turgut Koyunluoğlu, *İznik ve Bursa Tarihi*, Bursa 1935, s. 161-162; K. Otto-Dorn, *Das Islamische Iznik*, Berlin 1941, s. 18-20, 103; L. A. Mayer, *Islamic Architects and Their Works*, Genève 1956, s. 49; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi I*, s. 179; F. Taeschner, "Beiträge zur frühosmanischen Epigraphik und Archæologie", *Isl.*, XX (1932), s. 109-116; a.mlf., "Ali, Hacı", *AI*, V (1938), *Suppl.*: I. Preliminary Materials for a Dictionary of Islamic Artists, s. V; Saim Ülgen, "İznik'de Türk Eserleri", *VD*, I (1938), s. 56.

SEMAVİ EYİCE

ALİ b. ABBAS el-MECÜSİ

(على بن العباس المجویسی)

(ö. 384/994 [?])

İranlı tıp âlimi.

Ahvaz'da doğdu. Şiraz'ın meşhur hekimlerinden Ebû Mâhir Mûsâ b. Seyyâr'ın öğrencisi oldu ve ilk çalışmalarını bu şehirde yaptı. Mecûsî bir aileden geldiği için bu nisbeye tanındı. Büveyhîler'den Adudüddavle'nin sarayında hekimlik yaptı ve bu hükümdara ithaf ettiği *Kâmilü's-sınâ'ati't-ıbbiyye* veya kısaca *el-Kitâbü'l-Meleki* (hükümdar kitabı) adlı eseriyle meşhur oldu. Ölüm tarihi tam olarak bilinmemekte, 982-995 yılları arasında vefat ettiğine dair değişik rivayetler bulunmaktadır.

İbn Sînâ'nın *el-Kânûn fi't-ıbb* adlı eserinden önce tıp dünyasında büyük yankılar uyandıran *Kâmilü's-sınâ'a* da onun gibi XIII. yüzyıla kadar Avrupa'da ve İslâm dünyasında klasik bir ders kitabı olarak okutuldu. Batı'da *Liber Regius* (hükümdar kitabı) adıyla bilinen ve iki bölümden meydana gelen eserin ilk yarısı nazariyata, ikinci yarısı ise pratik tıp bilgilerine ayrılmıştır. Ali b. Abbas bu eserinde İbn Sînâ'dan önce psikoterapinin önemini vurgulamış ve psikoloji

ile tıp arasındaki münasebete dikkat çekmiştir. Eser Batı'da ilk defa Constantine d'Africain (XI. yüzyıl) tarafından Latince'ye tercüme edilmiştir ve bu zâtın *Pantechne* (*Liber pantegni*) adlı eseri aslında *Kâmilü's-sınâ'a'nın* özellikle cerrahî bölümlerini içine alan muhtasar bir tercümesinden ibarettir. Salerno okulunda ders kitabı olarak okutulan bu tercüme daha sonra *Constantini Africani operum reliquia* (Bale 1539) içinde yayımlandı. *Kâmilü's-sınâ'a'nın* bütününü 1127 yılında Antakyalı Stephan Latince'ye çevirdi ve eser önce *Liber regalis dispositio nominatus ex arabico venetiis* (Venedik 1492), daha sonra da *Liber totius medicinae necessariae continens, quem Haly filius Abbas edidit regique inscripsit* (Lyon 1523) adıyla neşredildi. Orijinal Arapça metni Lahor (1283) ve Bulak'ta (I-II, 1294) basılan eserin birinci bölümünün anatomiyeye ait ikinci ve üçüncü "makale"leri Râzî ve İbn Sînâ'nın konuyla ilgili risâleleriyle birlikte P. de Koning tarafından Fransızca'ya tercüme edildi (*Trois traités d'anatomie arabe*, Leiden 1903). Diğer bazı bölümleri de çeşitli Batı dillerine tercüme edilen (bk. Sarton, s. 677) *Kâmilü's-sınâ'a'nın* birçok yazma nüshası mevcut olup (bk. Sezgin, III, 321) bunlardan İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki, ilk yarıyı teşkil eden XIII. yüzyıla ait bir nüsha (AY, nr. 6375) ile ikinci yarıyı teşkil eden XV. yüzyıla ait bir nüshanın (AY, nr. 4713) birleştirilmiş vaziyette ve üç cilt halinde tıpkıbasımı yapılmıştır (Frankfurt 1985). *Kâmilü's-sınâ'a'ti't-tıbbiyye* XIV. yüzyılda da *Tercüme-i Kâmilü's-sınâa* adıyla Aydınoğlu

Umur Bey adına kısmen Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Otuz bab olarak tertip edilen eserde müfret devalar, tiryaklar, müşhiller, haplar, fitiller, tabletler, tozlar, yakılar, yağlar, şerbetler, göz ilaçları, cerahatı giderecek ilaçlarla bazı hastalıklardan bahseden kısımlar yer almaktadır. *Tercüme-i Kâmilü's-sınâa'nın* yazma bir nüshası Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi'ndedir (nr. 819).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kıftî, *İlhârü'l-'ulemâ'*, Kahire 1326, s. 155-156; İbn Ebû Usaybia, *Uyûnü'l-enbâ'*, Kahire 1884, I, 236-237; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1680; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 423; Sezgin, *GAS*, III, 320-322; V, 345-346; Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, s. 20-21; M. Ullmann, *Die Medizin im Islam*, Leiden 1970, s. 140-146; Bedi N. Şehsuvaroğlu, *Eczacılık Tarihi Dersleri*, İstanbul 1970, s. 282-283; G. Sarton, *Introduction*, New York 1975, I, 677-678; Muhammed Zühre el-Bâbâ, "el-Akrabâzinât", *Proceedings of the First International Symposium for the History of Arabic Science*, Halep 1977, I, 587-593; *Türkiye Kütüphaneleri İslâmî Tıp Yazmaları Kataloğu*, İstanbul 1984, s. 341-342; X. Gretschesheff, "Die Augenheilkunde des Ali Abbas (X. Jahrhundert)", *Zum erstenmal ins Deutsche übertragen*, *Augenheilkunde im Islam* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1986, IV, 81-115; J. G. Thierfelder, "Beweis dass das Almaleki des Ali Ben Abbas und das Pantechum des Ishak Ben Soleiman identisch und Letzterer der wahre Verfasser des Werkes sei", *Beiträge zur geschichte der Arabisch-Islamische Medizin* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1987, s. 60-64; Sami Hamarneh, "Al-Majusi, Abu'l-Hasan 'Ali İbn 'Abbâs", *DSB*, IX (1981), s. 40-42; C. Elgood, "Ali b. al-'Abbâs", *EI²* (İng.), I, 381; L. Richter-Bernburg, "Ali b. 'Abbâs Majûsî", *EI²*, I, 837-838.

AYŞEGÜL DEMİRHAN ERDEMİR

ALİ b. ABDULLAH b. ABBAS

(على بن عبدالله بن العباس)

Ebû Muhammed Ali b. Abdillâh b. el-Abbâs b. Abdilmuttalib es-Seccâd el-Hâşimî (ö. 118/736)

Hz. Peygamber'in
amcası Abbas'ın torunu, tâbiî.

Abdullah b. Abbas'ın en küçük oğludur. Hz. Ali'nin şehid edildiği gün (17 Ramazan 40/24 Ocak 661) dünyaya geldiği için babası tarafından kendisine Ali adı ve Ebû'l-Hasan künyesi verildi. Halife Abdülmelik b. Mervân, Hz. Ali'nin hem adını hem künyesini taşımasını hazmedemediğini söyleyerek onun künyesini Ebû Muhammed olarak değiştirdi. Annesi, Kinde hükümdar ailesinden Zür'a bint Mişrah'tır. Ali b. Abdullah Hz. Peygamber'in ailesinden seçkin bir sima

olduğu için büyük bir itibara sahipti. *Sikâye** ve *rifâde** vazifelerini babasından sonra o yürüttü. Harre Savaşı'nda Yezîd'in halifeliliğini kabul etmeyerek Abdullâh b. Hanzale'ye biat eden Medine halkı ile Emevîler'e karşı savaştı. Savaştan sonra Suriye ordusunun kumandanı Müslim b. Ukbe el-Mürrî'nin huzuruna çıkarılarak Yezîd'e biat etmesi istendi, fakat biat etmedi. Buna rağmen kötü muameleye mâruz kalmadı. Emevî Halifesi Abdülmelik devrinde Dimaşk'a gitti ve halife tarafından iyi karşılandı. Ancak Halife Velid onu 95 (713-14) yılında Dimaşk'tan uzaklaştırdı. Ali b. Abdullah Suriye hac yolu üzerindeki Humeyme'ye yerleşti ve orada öldü. Abbâsî halifelerinin atası olan Ali b. Abdullah'ın oğlu Muhammed, Abbâsî hareketini bu şekilde başlatmıştır.

Ali b. Abdullah babası gibi çok dindardı. Hemen bütün kaynaklarda günde bin rekât namaz kıldığı, bu sebeple de çok secde eden ve secde ettiği uzuvları nasır tutan kimse anlamında "es-seccâd" ve "zü's-sefinât" lakabı ile meşhur olduğu kaydedilir. Faziletli ve kültürlü bir kimse idi. Simasının fevkalâde güzelliği ile de tanınırdı. Yirmi kadar oğlu ve birkaç kızı olmuştur. Babası Abdullâh b. Abbas'tan başka Ebû Hüreyre, Ebû Saîd el-Hudrî, Abdullah b. Ömer gibi sahâbîlerden hadis rivayet etmiştir. Rivayetleri fazla olmamakla beraber *Şa-hîh-i Buḥârî* dışındaki diğer muteber hadis kitaplarında yer almıştır. Kendisinden de beş oğlu, ayrıca İbn Şihâb ez-Zührî, Mansûr b. Mu'temir, Medine kadısı Sa'd b. İbrâhîm ve başkaları rivayet-te bulunmuşlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 312-314 vd.; Halife b. Hayyât, *Târîḥ* (Ömerî), s. 183, 363; Ya'kûbî, *Târîḥ*, II, 274, 290, 321 vd.; Müberrred, *el-Kâmil* (nşr. Muhammed Ahmed ed-Dâli), Beyrut 1406/1986, I, 124, 337-338; II, 756-761; Taberî, *Târîḥ* (de Goeje), II, 16, 1592; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), III, 70, 107, 238; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 23; III, 419; IV, 120; V, 198, 256-257; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 274-278; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, V, 252-253, 284-285; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 357-358; J. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukûtu* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1963, s. 238; K. V. Zetterstéen, "Ali", *IA*, I, 306; a.m.f., "Ali b. 'Abd Allâh b. al-'Abbâs", *EI²* (İng.), I, 381.

HAKKI DURSUN YILDIZ

ALİ b. ABDURRAHMAN es-SADEFİ

(bk. İBN YÜNUS, Ali b. Abdurrahman).

Ali b. Abbas el-Mecûsî'nin *Kâmilü's-sınâ'a'ti't-tıbbiyye* adlı eserinin zahriyesi (Süleymaniye Ktp., Hacı Beşir Ağa, nr. 514)

